

Eski Uygurca *Kat-/Kađ-* ‘Anlamak’ Fiili*

Old Uyghur kat- ‘to understand’ Verb

Hacer Tokyürek¹

¹Bu yazı 22-26 Mayıs 2017 tarihindeki 8. Uluslararası Türk Dili Kurultayında bildiri olarak sunulmuş olup, gözden geçirilmiş ve genişletilmiştir.

¹Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri, Türkiye

ORCID: H. T. 0000-0002-0008-1213

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Hacer Tokyürek,
Erciyes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri, Türkiye
E-mail: htokyurek@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 28.05.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested: 08.06.2019

Son Revizyon/Last Revision Received: 10.06.2019

Kabul/Accepted: 12.06.2019

Online Yayın/Published Online: 28.06.2019

Atf/Citation:

Tokyurek, H. (2019). Eski Uygurca *kat-/kađ-* ‘anlamak’ fiili. *TUDED* 59(1), 193-201.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2019-0012>

ÖZET

Eski Uygurca metni Altun Yaruk Sudur’un Berlin parçası olan U 3202 arka (T III M 111) 8. satırında *bilip katıp* şeklinde bir ikileme geçmektedir. Metnin paraleli olan R-M’de ise *bilip ukup* ikilemesi yer almaktadır. Bu fiil ilk bakışta tek kullanımlık kelime diğer bir deyişle hapaks olarak düşünülebilir; fakat bu konuda peşin hükümlü olmamak gerekir. Çünkü çalışmaların sözlükleri genellikle bağlama göre oluşturulmamaktadır. Tarihi metinlerden Andelip destanlarından olan Zeynelarap destanında *kat-* fiili ‘anlamak’ olarak tespit edilebilmiştir. Yine Kıpçak Türkçesi sözlüklerinden önemli bir yere sahip olan Kitabü’l İdrâk’ta Türkmençe kaydı ile *kaygur-* ‘anlatmak’ fiili bulunmaktadır, bu fiil *ka-d-gur-* şeklinde açıklanabilir. Kelime Türk Lehçelerinde de farklı şekillerde görülür. Sonuç olarak Eski Uygurcada *kat-* fiili ‘anlamak’ manasındadır, bu kelimedden yola çıkarak belki bazı anlam düzeltmeleri yapılabilir. Bunlardan ilki Kö/ül Tëgin yazıtında yer alan *tokuz oguz begleri bodum bu sabımın edgüti eşid katıgtı tuyla* (KT Güney 2) ‘‘Dokuz Oğuz beyleri, milleti bu sözümü iyice işitin, anlayarak, kendinizi vererek dinleyin.’’ şeklinde olmalıdır. İkincisi ise Altun Yaruk Sudur’da yer alan *ürüg amıl tikisiz katıgtı sözlesün bo daranıg* ‘sakin/dingin ve sessiz [bir şekilde], bu dharaniyi iyi anlayarak söyleyin’ şeklinde anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygurca, *kat-* ‘anlamak’, Altun Yaruk Sudur, Türk lehçeleri, hapaks

ABSTRACT

On the back 8th line of U 3202 (T III M 111) the Berlin fragment of Altun Yaruk Sudurs, which is an Old Uyghur text, appears a hendiadyoin as *bilip katıp*. And in Altun Yaruk Sudurs R-M, there is a hendiadyoin as *bilip ukup*, which is parallel to the Berlin fragment. Thus, in Old Uyghur there is the verb *kat-* meaning ‘to understand’. At first sight, this verb may be seen as a word of single use i.e. a hapax; but one should not be biased about this subject. Because, the dictionaries of the works aren’t generally formed in accordance with the context. Therefore, the meaning of words may be overlooked. In the Zeynelarap Epic, which is among the historical Andelip Epics, the verb *kat-* was detected as ‘to understand’. And again in Kitabü’l İdrâk, which is among important Kipchak Turkish dictionaries, there is the verbs *kaygur-* ‘to denote’ with its Turkoman entrance, which can be explained as *ka-d-gur-*. The word appears in different ways in Turkish dialects.

In conclusion, the verb *kat-* is ‘to understand’ in the Uyghur and we can make certain denotational corrections based on this word. The first on of these corrections is *tokuz oguz begleri bodum bu sabımın edgüti eşid katıgtı tuyla* (KT N 2), which appears in the Kül Tëgin. The translation should be as follows: ‘Nine Oghuz chieftains, their people, hear my words well, comprehendingly, listen devoutly.’ The second one is *ürüg amıl tikisiz katıgtı sözlesün bo daranıg*, in Altun Yaruk Sudur, which should be given meaning as: ‘Calm/enuiet and silently, shall he speak by understanding this dharani well.’

Keywords: Old Uyghur, *kat-/kađ-* ‘to understand’, Golden Light Sutra, Turkish dialects, hapax

EXTENDED ABSTRACT

On the back 8 th line of U 3202 (T III M 111) the Berlin fragmant of Altun Yaruk Sudurs, which is an Old Uyghur Turkish text, appears a hendiadyoin as *bilip katıp* and in Altun Yaruk Sudur R-M, there is a handiadyoin as *bilip ukup*, which is parallel to the Berlin fragmant. Thus, in Old Uyghur there is the verb *kat-* meaning ‘to understand’. At first sight, this verb may be seen as a hapax; but one should not be biased about this subject. Because, the dictionaries of the works aren’t generally formed in accordance with the context. Therefore, the meaning of words may be overlooked. Again, in the X. book of Golden Light Sutra have word of *kav-* ‘take into account, to consider, consider important’. This word was readen *kav-* in texts of Kaya and Gulcali, while it is *kay-* in Nadelyayev. The same word is interpreted by Clauson as *kay-* (2 * *kađ-*), and from the other words derived from this verb root, it is stated that the original form of the word should be the same word. In the same word was meant *kay-* 1. return, turn, look behind; 2. to pay attention, to care about, to mercy; 3. to bend, tend, accept, think, stay connected let, by Nadelyayev. In our opinion, this word is, as Clauson states, *kat-* / *ka-* verb and the meaning is *kat-* ‘understanding, paying attention’.

In the Zeynelarap Epic, which is among the historical Andelip Epics, the verb *kat-* was detected as ‘to understand’. And again in Kitabü’l İdrak, which is among important Kipchak Turkish dictionaries, there is the verbs *kaygur-* ‘to denote’ with its Turkmen entrance, which can be explained as *ka-d-gur*. Also in the Modern Turkish dialects, in Azerbaijani Turkish *qanmak* ‘to understand’, in Crimean Turkish the verb *kan-* ‘to be sure, to understans, to accept’, in Karay Turkish *kam-* ‘to understand, to perceive’, Kazakh Tukiş ‘to fully understand the situation, being knew everything’ words are used. And again in Mongolian, there is *гадарнах* ‘to feel, to understand, to recognize’ words. In accordance with with these examples, we may reach to the common existence of **ka-* or *ka-* word stem in historical texts. But here the explanation of the *kam-* verb is difficult. We may show the *kal* which is used common in Old Uyghur ‘unconscious, crazy’ as ‘the one who has lost the ability to think’.

In conclusion, the verb *kat-* is ‘to understand’ in Uyghur and we can make certain denotational corrections based on this word. The first one of these corrections is *tokuz oguz begleri boduni bu sabımın edgüti eşid katıgtı tıñla* (KT N 2), which appears in the Kül Tegin. The translation should be as follows: ‘Nine Oghuz chieftains, their people, hear my words well, comprehendingly, listen devotedly.’ The second one is *ürüg amıl tikisiz katıgtı sözlesün bo daranıg*, in Altun Yaruk Sudur, which should be given meaning as: ‘Calm/enuiet and silently, shall he speak by understanding this dharani well.’

In Turkish, there is a *kat-* verb in the meaning of ‘understanding’ and in the historical and modern dialects, *kat-* ‘understanding’, *kađ-* ‘understanding’, *kan-* ‘understanding’, *kam-* ‘understanding’, *kaygur-* ‘understanding’. Also, especially there is word of *kal* meaning of ‘unconscious, mad’ in the Old Uyghur Turkish. On the basis of all these, it is possible to reach the **ka-* verb, but the explanation of the *kam-* verb is difficult. However, the word is linked

to think and understand. We can think ‘to understand’ of the meaning of the *katıgdı* used in the period of Kopturk and Uyghur.

1. GİRİŞ

Eski Türkçede iki farklı *kat-* fiilinden bahsedilmektedir. Bunlar; 1. ‘eklemek, ilave etmek’; 2. ‘katılaşmak, sertleşmek’ (Şirin 2015: 55)’tir. Bunların yanı sıra Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur Berlin parçasında tespit edilen bir *kat-* fiili daha vardır ki o da ‘anlamak’ manasındadır. Gerçi bu fiili *kağ-* şeklinde de düşünmek mümkündür.

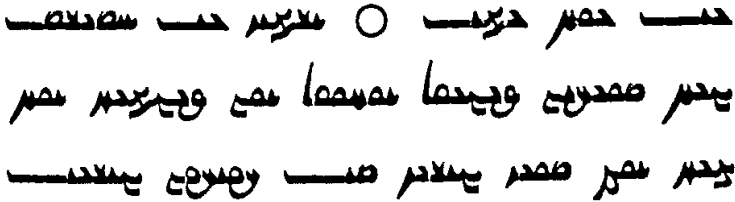
‘Anlamak’ manasına gelen *kat-/kağ-* fiili, Eski Uygur metni Altun Yaruk Sudur’un Berlin parçası olan U 3202 arka (T III M 111)¹ 8. satırda *bilip katıp* şeklinde ikileme olarak geçmektedir. Metne bakıldığında oldukça açık görülen ikileme şu şekildedir:

ärmazın „ yok y(ä)mä ärmazın adırtlıg tükäl **bilip katıp** ol **bilmiş ukmıš** nom tözintä

'rm'z yn „ ywq ym' 'rm'z yn "dyrtlyq twyk'l pylyp q'ıyp 'wl pylmyš 'wqmyš nwm twyz ynt' (Tokyürek 2018: 216.) “... yok olmayan esasını ayrıntılı olarak bilip anlayıp o bildiği ve anladığı kanun esasında...” (Tokyürek 2015: 587).

Bu metnin yani Altun Yaruk Sudur Berlin parçasının R-M'deki paralel karşılığı ise 283/17-19 *bilip ukup* şeklindedir. Bu da yine metinde şu biçimde yer almaktadır:

ärmazın adırtlıg tükäl **bilip ukup** ol **bilmiş ukmıš** nom tözlärintä

'rm'z yn "tyrtlyq twyk'l pylyp 'wqwp 'wl pylmyš 'wqmyš nwm twyz l'ryn t' (Tokyürek 2018: 283₁₆₋₁₇/2002-2004) “... yok olmayan esasını ayrıntılı olarak bilip anlayıp o bildiği ve anladığı kanun esasında...” (Tokyürek 2018: 587).

Buradan yola çıkarak *kat-/kağ-* fiilinin *uk-* ‘anlamak’ fiili ile aynı anlamda olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte Altun Yaruk Sudur IV. kitabındaki bu kelimenin Çince denklığı bulunmamaktadır. Eski Uygurca çalışmaların ya da tarihî Türk lehçeleri metinlerinin sözlüklerinde de ‘anlamak’ manasında bir *kat-/kağ-* fiili ile ilk bakışta karşılaşılmamaktadır.

Bu nedenle kelimeyi tek kullanımlık diğer bir deyişle hapaks saymak mümkündür. Fakat bu kelimenin hapaks olmasından ziyade yanlış ya da eksik anlamlandırma nedeniyle gözden

1 Fragman <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3202seite1.jpg> adresinden alınmıştır.

kaçtığı da düşünülebilir. Dolayısıyla metinlerde bağlamdan uzak anlamlandırmalar söz konusu olabilmektedir. Bu yüzden peşin hükümlü olmamakta fayda vardır.

Yine Altun Yaruk Sudur X. kitapta *kav-* ‘dikkate almak, düşünmek, önem vermek’ kelimesi bulunmaktadır. Bu kelime Nadelyayev vd.: 406b de *kay-* şeklindeyken, Kaya (1994: 630₁₂) ve Gulcalı (2015: 584) *kav-* şeklinde okumuştur. Gulcalı kelimenin AYS’da bir kez kullanıldığını belirterek TTVI ve DLT I, II, III’teki kullanım yerlerini vermiştir (2015: 239). Fakat TTVI ve DLT I, II, III’teki kullanımlar ‘kayırmak, korumak’ anlamındadır. Gulcalı’nın metnine tekrar dönüldüğünde iki farklı anlamlandırma söz konusudur: Bunlar; 584-585 (630, 12-13) *ötrü titdi ät’özin, isig öziñä kavmadın* “Sonra vücudunu terk etti, canını hiçe sayarak.” şeklinde ve Taishō 453a22’de *捨身無所顧 shěshēn wú suǒgù* ‘hiçbir şeyi düşünmeden/dikkate almadan vücudunu terk etmek’ (Gulcalı 2016: 239) şeklindedir. Buradaki Çince metinde yer alan kelimenin karşılığı *顧 gù* ‘to look at; to attend to; to regard; to care for; to reward’ (Giles 6254) yani Çince kelime ‘dikkate almak, göz önüne almak, bir şeye katılmak, aynı fikirde olmak’ anlamındadır. Burada Altun Yaruk metninde geçen kelimenin kesin olmamakla birlikte yanlış yazıldığı düşünülebilir. Çünkü aynı kelime, Clauson tarafından *kay-* (2 **kad-*) olarak yorumlanır ve bu fiil kökünden türetilmiş başka sözcüklerden yola çıkılarak, kelimenin asıl şeklinin **kad-* olması gerektiği belirtilir (1972: 674b). Yine aynı kelime Nadelyayev vd.’de: 406b: *kay-* “1. dönmek, çevirmek, arkasına bakmak; 2. dikkat etmek, ilgi göstermek, acımak; 3. eğilmek, meyletmek, kabul etmek, sanmak, bağlı kalmak” olarak anlamlandırılır ve TT VI, 42, DLT I, 403; II, 45; III, 245) metinlerindeki örnekler sıralanır (Nadelyayev vd.: 406b; Gulcalı 2015: 239). Bize göre de bu kelime Clauson’un da belirttiği gibi *kat-/kađ-* fiilidir ve anlamı ‘anlamak, dikkat etmek, düşünmek’tir. Zaten Çince metinde bulunan *顧 gù* kelimesi de Clauson’u desteklemektedir.

2. Tarihî ve Modern Türk Lehçelerindeki Durum

Kelimenin tarihî ve modern dönemlerdeki şekli ise şöyledir:

Kıpçak sahasına ait sözlüklerden biri olan Kitâbü’l İdrâk’ta Türkmençe kaydı ile *kaygurdi* ‘anlattı’ sözü bulunmaktadır (Caferoğlu 1931: 74). Bu kelimeyi *kad-gur-* ya da daha doğrusu *ka-d-gur-* şeklinde düşünmek mümkündür. Zaten Kitâbü’l İdrâk yazarı da fiili –*gur-* ekini getirerek ettirgenlik anlamıyla manalandırmıştır. Dolayısıyla *kad-* ‘anlamak’ fiili Kıpçak sahasında Türkmençe kaydıyla tespit edilmiştir. Yine Eski Türkçeden itibaren yaygın olarak kullanılan *kadgu* ‘endişe, tasa’, *kadgur-* ‘endişelenmek, tasalanmak’ kelimelerini de düşünce ve zihin ile ilişkilendirmek mümkündür. Ayrıca aşağıda Azerbaycan Türkçesindeki *qayğı* için verilen açıklama ve tanım bunu doğrulamaktadır.

Daha sonraki dönemlerde *kat-* ‘anlamak’ fiili, 17-18. yüzyıl şairi Andelip destanlarından olan Zeynelarap destanında *Zeynelarap görüp katdı nahaling/ Diler men ister men hakdan vısalıng/ Niçe gündür men aşıkam cemaling/ Hoş gelipsiz ine menziline cay!* (Toprak 2006: 2091) ‘Zeynelarap görünce ne hâlde olduğumu anladı/ Ben Hak’tan kavuşmayı isterim/ Nice zamandan beri âşığım yüzüne/ Hoş geldiniz menzile.’ şeklinde geçmektedir. Burada kelime

‘anlamak, bilmek’ manasındadır. Yine Harezmi Türkçesi’ndeki Kıyasü’l-Enbiyâ metninde *kâbil hâbilga men seni öltürür men tedi, hâbil aydı: saña katulmaz-men idi eazze ve celledin korkar men* (Ata 1997: 15v 20-21) cümlesi geçer. Burada geçen *kat-ıl-* fiili ‘aynı fikirde olmak’ anlamındadır ki bu kelime bugün hâlâ aynı anlamdadır.—

Kazak Türkçesi Sözlüğü’nde *kadağaluv* ‘takip etmek, dikkat etmek, alâka göstermek’ (1984: 153) anlamında bir kelime bulunmaktadır ki kelime *kat-/kağ-* fiiliyle aynı kökten gelmektedir.

Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğünde *kat-* ‘gözünü dikmek, gözünü ayırmadan bakmak, *kerti mi aytadı dep betine katdı*; doğru mu söylüyor diye yüzüne gözlerini dikti.’ (Tavkul 2000: 247) ifadesi geçer. Buradaki anlam doğrudan ‘anlamak’ olmasa da ‘anlamaya çalışmak, dikkat etmek’ manasındadır.

Tuva Türkçesi Sözlüğünde *kaygaar* ‘1. Şaşırarak, hayret etmek; 2. Dikkatli bakmak’ kelimesi bulunmaktadır (Arıkoğlu-Kuular 2003: 66). Bu kelimenin kökünü yukarıda belirtilen Altun Yaruk 10. kitapta geçen *kay-* köküne bağlamak mümkün olabilir.

Azerbaycan Türkçesinde de *kan-* ‘anlamak’ fiili bulunmaktadır. Sözlükte *qanmaq* ‘anlamak, başa düşmek’ (2006: 37), *qanmaz* ‘anlamaz, anlaşılmaz, düşüncəsiz, qanacaqsız’ (2006: 38) kelimeleri bulunmaktadır. Yine *qayğı* ‘1. Birinin rifahı için göstərilən diqqət, ya fəaliyyət; birinin fikrini çəkmə, dərdinə qalma, qəydinə qalma// Fikir, əndişə, təlaş’ (2006: 79) anlamı da yer almaktadır.

Yine Kırım Türkçesinde de *kan-* fiili ‘1. убеждаться, понимать, соглашаться; 2. наситаться’ (РЕБИ 2004:127) yani ‘1. Emin olmak, anlamak, kabul etmek; 2. Doymak, dolmak’ anlamlarındadır.

Karay Türkçesinde *kam-* ‘anlamak, kavramak’ kelimesi geçer (Öztürk 2015: 282). *Kam-* kelimesinin kökünü **ka-* şeklinde göstermek zor gözükmeyle birlikte anlamsal olarak burada göstermeye değer olduğu düşünülmektedir.

Sözü geçen kelime için Moğolcaya da bakmakta fayda olabilir. Moğolca sözlükte *gadala-* ‘sanmak, genel bir fikir sahibi olmak’ (Lessing 2003: 546), başka bir Moğolca sözlükte de *zadapnax* (gadırlıh) ‘1. Parlatmak, cilalamak, temizlemek; 2. Hissetmek, anlamak, farkına varmak’ (2008: 428) kelimesi geçer. Bu kelime ve yukarıda verilen Türk lehçelerinde sözü geçen kelime ‘anlamak, farkına varmak’ anlamında kullanılmaktadır.

Bütün bu açıklamaların sonucunda yani *kad-/ kat-/ kan-/ kaygur-* ‘anlamak, dikkat etmek, farkına varmak’ fiillerinden yola çıkarak ortak bir **ka-* köküne ulaşmak mümkün olabilir. Fakat yukarıda belirtilen *kam-* fiilindeki *-m-* ekinin açıklanması zor gözükmektedir. Bununla birlikte Eski Uygur ve bugün bazı lehçelerde yaygın kullanılan *kal* ‘vahşi, bilinçsiz, deli’ kelimesi, *ka-l+* şeklinde düşünülebilir. Eski Türkçede fiilden isim yapma eki olan *-l* eki yaygın bir kullanıma sahiptir: *ma-l, id-il, kıs-i-l, osa-l, tüke-l* (Erdal 1991: 330-332).

Fakat bu kelimenin ‘anlamak, düşünmek’ anlamındaki *ka- kökünden mi yoksa kak-, kaki- ‘kızmak, öfkelenmek’ kelimesinin kökü olan ka- kökünden gelip gelmediğini tespit etmek zor gibi gözüküyor. Çünkü kelime hem ‘vahşi, saldırgan’ hem de ‘deli, bilinçsiz’ anlamında kullanılıyor. Burada iki farklı *ka- kökü düşünülebileceği gibi, bu kelimelerin tamamını aynı köke de bağlamak mümkündür. Çünkü kal ‘deli’ kelimesi ‘düşünme yetisini kaybetmiş’ anlamındadır. *kamağ tınlıg uğuşı kararığ nizvani üze kal têlve teg ertiler* (TTIII 114-115) ‘Bütün canlı kökleri karanlık ihtiras üzerine deli, gibidir.’

3. Bazı Anlamlandırma Önerileri

Bütün bunların sonucunda Köktürk yazıtlarından olan Kö/ül Tegin yazıtında geçen *tokuz oguz begleri bodumı bu sabımın edgüti eşid katıgdı tıñla* (KT Güney 2) cümlesi;

Thomsen: *katıgdı tıñla* ‘dikkatle dinleyin’ (202: 163);

Orkun: *katıgdı tıñla* ‘sağlamca dinle’ (1994: 22);

Clauson: *katıgdı tıñla* ‘hear well and listen attentively’ (1972: 599);

Berta: *qatıyđı tıñla* ‘listen to them carefully’ (2010: 128);

Tekin: *katıgdı tıñla* ‘sıkıca dinleyin’ (2010: 20-21);

Ergin: *katıgdı tıñla* ‘adamakıllı dinle’ (1998: 2-3);

Erdal: *katıgdı tıñla* ‘listen to them carefully’ (2004: 330);

Ölmez: *katıgdı tıñla* ‘sıkıca dinleyin’ (2012: 90);

Aydın: *katıgdı tıñla* ‘sıkıca dinleyin’ (2012: 39);

Şirin User: *katıgdı tıñla* ‘adamakıllı dinle’ (2015: 46) şeklinde anlamlandırılmıştır.

Burada ‘sıkıca-dikkatlice, adamakıllı dinle’ ifadeleri ‘kendini vererek, kulak kesilerek dinle’ anlamındadır. Buna rağmen burada anlam tam oturmuş değildir. Bize göre buradaki anlam ‘hem kendini vererek hem de anlayarak dinle’ şeklinde olmalıdır. Yani buradaki *katıgdı* kelimesi *kat-ıg+tu* ‘sertleşmek’ değil, ‘kendini vererek anlamak’ manasındaki *kat-ıg+tu* olduğu yönündedir. Dolayısıyla da bu cümle ‘Dokuz Oğuz beyleri, milleti bu sözümlü iyice işitin, anlayarak/dikkatlice dinleyin.’ şeklindedir. Ama ‘dikkatlice dinleyin’ ifadesini ‘sert’ anlamındaki *katıg* kelimesine bağlamamak daha doğru gelmektedir.

Yine Altun Yaruk Sudur’da yer alan *ürüg amıl tikisiz katıgtı sözlesün bo daranıg* ‘dingin ve sessiz iyice söylesin bu dhārāniyi’ (Çetin 2012: 612-613) ifadesinde geçen *katıgtı* kelimesi ‘iyice’ şeklinde anlamlandırılmıştır. Metnin Çincesi Taishō 0436b17可於寂靜蘭若處。大聲誦前呪讚法 *ké yú jìjìng lánrě chù, dà shēng sòng qián zhòu zàn fǎ* şeklinde olup ‘Allen Menschen, die immerdar den Brahman-Wandel ausüben, soll man in voller Aufrichtigkeit grosste Hochachtung bezeugen und dann in der Stätte der Einsiedelei mit grosser Stimme den vorher (genannten) Zauberspruch und die gepriesene Methode rezitieren.’ (Nobel 1958: 244) şeklinde olup ne yazık ki Çince karşılık ile Uygurca karşılık uyuşmamaktadır. Peki, bu örnekteki ifade gerçekten de ‘iyice, sıkıca’ anlamında mıdır? Bu cümle ‘sakin/dingin ve sessiz [bir şekilde], bu dhārāniyi anlayarak söylesin’ şeklinde anlamlandırmak mümkündür. Her halde ‘iyice söylemek’ten ‘anlayarak söylemek’ daha doğrudur. Aslında burada şu ifade

edilmektedir. ‘Duayı anlayarak oku’. Zaten bütün dinlerde genel amaç kişinin dinî sözleri anlamasıdır.

Burada *kat-ıg+tı* sözünü ‘sıkıca, iyice’ anlamlandırmak yerine ‘dikkatlice anlayarak’ şeklinde düşünmek mümkündür ve bu kelime *kat-* fiilinin zarflaşmış biçimidir.

SONUÇ

Türkçede ‘anlamak’ manasında bir *kat-* fiili vardır ve tarihî ve modern lehçelerde *kat-* ‘anlamak’, *kad-* ‘anlamak’, *kan-* ‘anlamak’, *kam-* ‘anlamak’, *kaygur-* ‘anlatmak’, *katıl-* ‘aynı fikirde olmak’ kelimeleri bulunmaktadır. Yine özellikle Eski Uygur Türkçesinde *kal* ‘bilinçsiz, deli’ kelimesi de yer almaktadır. Bütün bunlardan yola çıkarak ortak bir **ka-* köküne ulaşmamız mümkün gözükmele birlikte *kam-* fiilinin açıklaması zordur. Bununla birlikte kelime düşünmek ve anlamak ile bağlantılıdır. Yine Köktürk ve Uygur döneminde kullanılan *katıgdı* sözünün aynı zamanda ‘sürekli, iyi bir şekilde anlamak’ şeklinde düşünülebileceği göz önünde tutulmalıdır.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almamıştır.

Kısaltma

DLT Divanü Lügat-it-Türk

TT VI Türkische Turfan Texte VI, Das buddhische Sūtra Säkiz Yükmäk

KAYNAKÇA

- Arıkoğlu, E., Kuular, K. (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (1997). *Kıyasü'l Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) I Giriş- Metin-Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1999). *Divanü Lügat-it-Türk*, I-II-III-IV cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, E. (2012). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*. Konya: Kömen Yayınları.
- Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğati* (2006). III. Cild, Şərq-qərb, Bakı.
- Bang, W., Gabain, A. von (1930). *Türkische Turfan Texte III*. Berlin 1929, (SPAW. Phil.-hist. Kl., 13 183-211).
- Bang, W., Rachmati (Arat), G.R. (1929). *Türkische Turfan Texte VI, Das buddhische Sūtra Säkiz Yükmäk*. Berlin, 1934, (SPAW.Phil.-hist. Kl. 1929, 1593-192).
- Berta, Á. (2010). *Sözlerimi İyi Dinleyin... Türk ve Uygur Runik Yazıtlarının Karşılaştırmalı Yayını*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1931). *Abü Hayyân - Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*. İstanbul: EvkafMatbaası.
- Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-hirteenth-Century Turkish*. Oxford.
- Çetin, E. (2012). *Altun Yaruk Yedinci Kitap*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Erdal, M. (1991). *Old Uyghur Word Formation I-II*. (Turcologica 7.) Wiesbaden.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden: Brill.

- Ergin, M. (1998). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Giles, H. A. (1912). *A Chinese-English Dictionary*. Second Editions, Revised & Enlarged, Chine and London.
- Gulcalı, Z. (2015). *Altun Yaruk Sudur X. Kitap (metin-çeviri-açıklamalar-sözlük)*. Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Ölmez, Yıldız Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk, Giriş-Metin ve Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lessing, F. D. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük I-II*. Çeviren: Günay Karaağaç, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 829/1
- Nadelyayev, V. M., D. M. Nasilov, É. R. Tenişev, A. M. Şerbak (1969). *Drevnetjurkskij slovar*. Leningrad.
- Nobel, J. (1958). *Suvarnaprabhāsottamasūtra, das Goldglanz-sūtra, ein Sankrittext des Mahāyāna-Buddhismus, I-Tsing's chinesische Version und ihre tibetische Übersetzung, Bd. 1. I-tsing's chinesische Version Übersetz, eingeleitet, erläutert und mit einem photomechanischen Nachdruck des chinesischen Textes versehen*. Leiden.
- Oraltay, H., Yüce, N., Pınar, S. (1984). *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dünyası Araştırmaları Yayınları 8.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 529.
- Ölmez, M. (2012). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları*. Ankara: BilgeSu.
- Öztürk, A. (2015). *Karay Türkçesinin Tarihi ve Çağdaş Kıpçak Türkçesiyle Karşılaştırmalı Söz Varlığı – Fiil*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Şirin, H. (2015). *Kül Tigin Yazıtı –Notlar-*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Rebi, David (2004). *Krymchakskiy Yazık, Krymchakskoy-Russkiy Slovar, Simferopol, Dolya, 2004*
- Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 770.
- Tekin, T. (2010). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Thomsen, V. (2002). *Orhon Yazıtları Araştırmaları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları:815.
- Tiöv, Empat (2008). *Türkçe-Moğolca, Moğolca-Türkçe Sözlük*. Empathy Counseling, Training & Publishing.
- Tokyürek, H. (2018). *Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç (Karşılaştırmalı Metin Yayını)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R., Vural, H., Karaatlı, R. (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toprak, F. (2006). “Andelib’in Destanlarında Dil ve Üslup Özellikleri”. *I.Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı*, 09-15 Nisan 2006, İzmir.
- <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u3202seite1.jpg>

